

BAKOS ISTVÁN

Nép vagy tömeg?

Falvainkról és sorsunkról

ELINDULTAM HOSSZÚ ÚTRA EGYEDÜL...

Falusi parasztcsaládból származom, Baranyából. Egy apró faluban, Bánfán születtem, Újpetrén végeztem az általános iskolát, majd Szentlőrincen a gazdaképzőn tanultam. Jeles eredménnyel végeztem, és sikeres felvételi vizsgát tettem az ELTE Bölcsészkarán. Oda azonban csak előzetesen vettek fel, így mezőgazdasági technikai képzéssel agronómusként kezdtem pályámat. Az ELTE Bölcsészkarán, 1964 őszén, magyar-népművelés szakon kezdtem el egyetemi tanulmányaimat, amelyet vidéki népművelő gyakorlatok tarkítottak. Nyaranta főleg szociológiai kérdezőbiztosként kerestem meg a télirealót, s közben bejártam az ország jelentős részét. Diplomamunkámat a népi írók művelődéspolitikájáról írtam. Az Eötvös Kollégiumban falukutató-csoportot szerveztem és vezettem. Feleségül kollégista-falukutató társamat választottam. Fél évszázada a fővárosban lakunk, de a magyar vidék vonzáskörében maradtunk. Szüleink, rokonaink zöme falun élt, illetve sokan élnek ott ma is. Ritkuló látogatásaink során szomorú szívvel hallom és tapasztalom, hogy az évtizedeken át remélt, közreműködéssel is zajló „rendszerátalakítás” óta a falu és az agrárium gondjai nem csökkennek. Inkább gyarapodtak, mint fogytak. Szembesülni önmagunkkal, s úgy láttatni a történeteket, a nehézségeket, hogy utódaink okuljanak tévedéseinkből és eredményeinkből, igen nehéz feladat. Idő híján nem is merek vállalkozni rá, de megkísérlem érzékeltetni, miként látom ma falvaink népének sorsát, elmúlt fél századát, jövőbeni perspektíváit.

Felnőtté válásom első próbatétele volt, amikor ifjú agronómusként – huszadik évemben – a szomszédos (380 lelkes) kis falu téeszbe terelt, megalázott népének szolgálatába szegődtem. Hajnaltól napestig köztük voltam, velük dolgoztam, de megérte! Nyolc hónap alatt sikerült úgy megnyernem őket, hogy a közös gazdaságot talpra állítottuk, az állatállományt gyarapítottuk, megvettük első traktorunkat. Az évben, időben betakarítottunk, szántottunk, vetettünk, s ősz végén elhanyagolt föld nem maradt a határban, mint korábban. A munkaegység értékét az előző évi 8 Ft-ról sikerült 27 Ft-ra növelni, s a környékben a legjobb eredményt elérők közé kerültünk. A Peterdi Új Élet Tsz kezdett valóban új életre kelni. Ennek azonban megvolt az előzménye, mert a patronált Újpetre tsz elnökével, Gere Jánossal, s a legjobb gazdákkal összefogva, az első közgyűlésen – élve a tsz demokráciával – hamar megszabadítottam a téeszt a párt által delegált, Pécsről ritkán odalátogató tsz elnöktől s néhány helyi cinkosától. Ennek később meglett a következménye. Ősszel katonakorba kerültem, besoroztak. Hiába volt minden fölmentési kérés, föllebbezés. A járási pártvezér megbosszulta rokona kiebrudalását; 1963 decemberétől Marcaliban teljesíttem a haza szolgálatát, amelyet 1964 szeptemberétől már az ELTE-n folytathattam.

„AKI APÁNK, HŐSÜNK, MINTÁNK, ÁLDOZATUNK EGYMAGÁBAN”

(Tornai József: *Véres Péter énekek*)

A fővárosban – nagy szerencsémre – a vidéki bölcsészhallgatók régi, híres szellemi műhelyébe, az Eötvös Kollégiumba kerültem. Az egyetem magyar–népművelés szakán szintén kiváló csoporttársak s igen változatos, izgalmas tanrendünk volt. Elsős korom legnagyobb élménye, amikor a Bölcsészkar diákokkal zsúfolt előadótermében először láttam és hallottam Veres Pétert. Szálfatermetű tanárunk, Czine Mihály kísérte az előadói asztalhoz a takarosan, sűrű ruhába, nyakig gombolt fehér ingbe öltözött, középtermetű szelíd arcú, bajszos parasztot, akit nagy reverenciával köszöntött, és mutatott be nekünk. Csizmás, csorvási nagybátyáimra emlékeztetett, s mielőtt megszólalt volna, már a szívembe zártam. Amikor pedig elkezdett beszélni a magyar társadalom minket is foglalkoztató jelenségeiről, az ország gondjairól, közös feladatainkról, már nem csak az én szívem dobogott vele. Magával ragadta a hallgatóság zömét. Az ideológiailag szigorúan ellenőrzött egyetem falai közé – ízó tájszólásával, okos, világos és sokrétű előadásával – behozta a való életet. Kérdések özönét váltotta ki, vitapartnerekre is talált. Egyenrangú félként bánt velünk. Érdeklődéssel figyelt mindenkire, s mindenre türelmesen válaszolt, vitázott. Lenyűgöző ismeretanyagát, élettapasztalatát érzékeltük, ám szellemi fölényét sohasem fitogtatta. Ez eléggé szokatlan volt e teremben. Embersége, tudása, természetes intelligenciája átszivárványozta a közönséget. Délután kezdődött, de este kilenckor alig tudtuk berekeszteni a találkozózt.

Veres Pétert még falusi parasztyerekként, családi összejöveteleken, tanyázásokon hallottam emlegetni. Félve dicsérték, és suttogva mondták róla, hogy Rákosiék kimarták a politikából, mert külön ember volt mindegyiküknél. Azok nem túrték soká, hogy egy csizmás paraszt dirigáljon és szónokoljon nekik... Később, a *Mit ér az ember, ha magyar* című könyve fölwillanyozott, mert úgy éreztem, hogy nekem is üzen egy parasztfúhoz írt leveleivel...

Született népribun volt, aki rendkívüli szónoki képességével, őszinte beszédével majd' minden fórumon megnyerte hallgatóságát. Parasztnépét a nemzetbe integráló szelíd, szívós, határozott kiállásával, öntudatos fellépésével, erőt adott. Erőt, a veszett háború és az elsőnél is szörnyűbb, idegen elnyomással tetézt, második trianoni csapás átvészeléséhez, az ország talpra állításához. Hallatlan tekintélyének, türelmének és híveinek köszönhető, hogy a baloldali NPP pártszakadás nélkül túlélte a moszkoviták aknamunkáját, s a kommunisták fiókpártja szerepéből is kitört. Növekvő népszerűségét rivális politikustársai nehezen túrték, Rákosiék sápadoztak tőle. A koalíciós partnerek 1947–48-ban szövetkeztek ellene. Neki, a volt „közlegénynek” ajánlották föl a honvédelmi miniszteri posztot, az általa igényelt földművelésügyi tárca helyett. Végül ezt is vállalta: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni!” Becsülettel szolgált, s átvészelte a „pojácás” megalázásának szánt hadügyi évet, sőt a likvidálására irányuló merényleteket is.

A legnagyobb csapás ezután, a ma is időszerű *Paraszi jövő* miatt érte. Ebben az – 1948 elején vészhelyzetben írott – művében gondosan indokolva fölvezette a kis- és középbirtokosságra, a HANGYA típusú szövetkezésre épülő mezőgazdaság, a magyar falu és a parasztság általa óhajtott jövőjét. Erdei Ferenc vitakozott vele, a kommunisták pedig hevesen támadták könyvét, amely a parasztlétformától idegen kolhozrendszer – elhárítására született. Ő, a honi földosztás atyja, az új vagy újjáéledő kis- és középparaszti gazdaságok nagyüzemekbe olvasztásának, ill. államosításának a gondolatát sem bírta

elviselni. Azután 1948. augusztus 20-án a diktátorrá vált Rákosi hírhedt kecskeméti beszédében – minden korábbi megállapodást, ígéretet fölrúgva – a kolhozosítás programját hirdette meg. Beszédében Veres Pétert élesen támadta, kikényszerítette a politikából. Ekkor „a paraszti alkalmazkodás vonalán” visszatért az irodalomba. Egymás után (1950, 1952) két Kossuth-díjat adományoztak neki. 1954–57 között az Írószövetség elnöke. Őrző a strázsán, aki állandó perlője volt a tékozló hatalomnak, védelmezője a magyar hagyományoknak, értékeinknek.

A TISZATÁJ EGY „HÁZTÁJI” SZERZŐJE

Az egyetemen a szociográfiai és az elemző szakírói pálya felé vettem az irányt. Tanulmányaimban kitüntetett szerepe volt az agráriumnak. Első szociográfiai kísérletemről (*Hóakadályban, ottthon*) Veres Péter írt elemző, biztató levelet. Első publikációm „A termelőszövetkezetek és a művelődés”, 1969 májusában jelent meg a *Népművelésben*. Első könyvem (*Éhe kenyérnek...*) Vekardi László tanárom „Gyorsuló idő” sorozatában, a Magvetőnél (1976) látott napvilágot. A „Mai gond – holnapi kenyér” című írással „háztáji szerzője” lettem a *Tiszatáj*nak, ahol – Ilia Mihály főszerkesztő ösztönzése és biztatása nyomán – sorra jelentek meg azok az elemzéseim és előterjesztéseim, amelyeket a magyar vidékről, a falvak és lakóik, valamint a térszerek helyzetéről, illetve az ellenük folyó támadásokkal vitázva, védelmükben írtam a hetvenes évek derekán („Budapest, vagy a vidék?” – 1973/5; „Falvak és városok kapcsolata hazánkban” – 75/1; „Tszvezetők munkakör változása” 76/6). Életrajzi elemeket is tartalmazó *Közszolgálatban* című könyvemben (Bp., 1994, Püski, 572) számos további írás található, amelyben az ország jövőjét, sorsát meghatározó mezőgazdaság és a falu ügyében szólaltam meg. Ennek jegyében vállaltam köztisztviselőként ellenzéki szerepet a Kádár-korszakban. Részt vettem a Bethlen Gábor Alapítvány és a *Hitel* létrehozásában, a Lakiteleki Találkozó szervezésében, a romániai falurombolás, illetve a Dunaszaurusz elleni tüntetéseken és más akciókban is. A rendszerváltás elején – a *Hitel* szerkesztőjeként – jobbító szándékkal indítottam a „Keressük a kiutat!” eszmecsere sorozatot. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium főosztályvezetőjeként szorgalmaztam az agrár-felsőoktatás faluorientáltabb képzésfejlesztését. Az első magyar felsőoktatási törvény alkotásakor – a gödöllői egyetem rektorával összefogva – közös tervet készítettünk a végzős diákok két-három éves gyakorlati gazdatovábbképzésére, amelynek eredményes befejeztével földbérlettel párosuló kedvezményes kölcsönt kaptak volna állami garanciával az új gazdák. Részt vettem a „Kommunikáció egy jobb világért” címmel tervezett budapesti világkiállítás előkészítésében is, amellyel lendületet akartunk adni hazánknak, a magyar tudománynak, oktatásnak, a gazdaságnak, benne az agráriumnak is. Mindhiába.

„HOGY REMÉLTÜNK! S MINT CSALÓDÁNK! ÉS MAGUNKBAN MEKKORÁT!”

(Arany János: *A régi panasz*)

A szabadon választott Országgyűlés és az Antall-kormány hibái, közte az MDF legfontosabb választási ígéreteinek (*tavaszi nagytakarítás, avagy elszámoltatás, alkotmányozó nemzetgyűlés, új*

Alkotmány, szociális piacgazdaság) be nem tartása, a lakiteleki alapítók kiszorítása, a felszínre került korrupciós (*olaj, privatizáció, bank stb.*) botrányok, a bűnözési hullám, a megrendült belbiztonság, az ellenséges sajtó és az eszkalálódó belviszályok (főleg Torgyánék és Csurkákék kiválása) fölülírták küzdelmes eredményeinket. A „rettenetes tömeg” elégedetlenségét a liberál-bolsevik összefogással létrejött hataloméhes ellenzék kíméletlen médiakampányával megnyergelte, s a második szabad választást fölényesen megnyerte. Az eltékozolt hitet és bizalmat már nem hozhatta vissza sem az 1993. augusztus 23–29 között tartott Szárszói/lakiteleki Találkozó népi táborának tanácskozása, sem a kormányfő tragikus halála nyomán föllángolt együttérző részvét. Ahogy a közmondás szerint: „A pokolba vezető út is jószándékkal van kiköveztve”, úgy vitt bennünket romlásba az általunk(?) formált új rendszer. A mi veszekedős újdemokráciánk is „fölfalta saját gyermekeit”; s parlamenti pártjaink zöme – az első szabad választást nyerő Magyar Demokrata Fórumtól kezdve, a vele szövetségben, majd marakodva szétvált Kisgazda Párton át, az utódpárttal társult, ellenségessé vált Szabad Demokraták Szövetségéig s a jobbra hajló Magyar Igazság és Élet Pártjáig – két évtized alatt eltűnt a politikai színtérről. 2010-ben még a múltját eltörölni kész MSZP is csúfosan megbukott, mert az elmúlt negyedszázad során tett választási ígéreteinek zöme hazug ámítássá, népjóléti programja sorvasztó tényné, gazdaságpolitikája csóddá vált. Regnálásuk nyomán az EU által ígért szociális piacgazdaság rablókapitalizmussá alakult át. Az ezredfordulón még – az EU-fözlárkőzésben – élen járó államból egy leépülő, következmények nélküli országgá züllöttünk. „A Tax Justice Network adatai szerint Magyarország méretéhez és tőkeerejéhez képest példátlanul nagy veszteségeket szenvedett az elmúlt évtizedekben az offshore jelenlég miatt. 242 milliárd dollár magántőke – a teljes magyar államadósság két és félszerese – került offshore számlára. Az összeg abszolút mértékben is hatalmas: ezzel a világranglista 12. helyét foglaljuk el. Európából senki nem előz meg bennünket [...] Tekintve, hogy a kommunizmus alatt nem léteztek jelentős magánvagyonok, ezért megkockáztatható az állítás, hogy a 242 milliárd dollárnyi offshore pénz nagy része a privatizáció során került magánkézbe. [...] Magyarországnak maradt a folyamatos eladósodás, hitelfelvételek és megszorítások ördögi köre – kormányzatoktól függetlenül.” (Offshore számlákon az államadósság duplája. Morvay Péter, 2012. 07. 27 *Hetek*, (XVI/30).

A HITEL TÁGASB ÉRTELEMBEN; „...HINNI ÉS HIHETNI EGYMÁSBAN”

(Széchenyi István)

Iszonyú, leleplező tényadatok! Nem csoda, ha a honi politikai elit lassan hitelét veszti a folyamatban, s ez a kétharmados parlamenti többséggel kormányzó, a külföldi médiákat uraló erők által támadott FIDESZ–KDNP pozícióit is fenyegeti. Kiváltképp akkor, ha nem ügyel főbb választási ígéreteinek betartására, szavai és tettei összhangjára, ha közszereplői közül többen egyéni érdekeiket a közérdek fölé helyezik, ha az állami vagyont kisajátíthatják. Akkor is, ha kultúrértékeinket, intézményeinket, a példaadó személyeket nem becsülik, a bűnösöket pedig nem nevezik meg, és nem büntetik meg őket idejekorán. Tudatosítani kell, hogy nemcsak a pénzügyi, hanem az erkölcsi adósságot is kénytelen volt átvenni elődjétől a több mint két éve megválasztott parlament és kormány. (Milyen ország az, ahol a Nemzeti Bank elnökévé, közjogi méltósággá, országgyűlési

képviselővé választhattak, köztisztviselővé nevezhettek ki egy-egy offshorozó milliomost, a „megélhetési bűnözést” pedig tolerált magatartássá avatták?) Vajon ma számolnak-e ezzel? Ha számba vesszük a tényeket, megállapítható, hogy a FIDESZ és szövetségesei, megválasztásuk óta – a rendkívül mostoha körülmények ellenére, a kétharmados többséggel élve –, választási ígéreteiket a parlamentben ütemesen teljesítik. Igyekeztek minél többet törleszteni a pénzügyi-gazdasági adósságokból, sőt az erkölcsiből is. Ezért elismerés illetné őket, de azt igazán nem kapják meg az egész ország népétől, csak apadó választói táboruktól, mert rapid tevékenységük során óhatatlanul újabb hibákat vétetnek, vétének, és újabb adósságokra derül fény. Személyzeti, média-, és kulturális politikájuk nagyon sok kívánnivalót hagy maga után, külkapcsolataink és közbiztonságunk is gyenge lábakon áll. Sokat tettek, de még nem eleget.

A kétharmados többségű parlament és a kormány közéleti, erkölcsi hitelét súlyosan fenyegető jelenségek egyike a dr. Ángyán József FIDESZ-képviselő, egyetemi tanár által föltárt, a kormány Nemzeti Vidékstratégiáját eltorzító földbérleti pályázatok és a földkérdés ügye. Alig indult el a földprogram, a honi rabló-kapitalista érdekeltségek máris akcióba léptek; a helyi családi gazdaságoknak, a fiatal gazdáknak, illetve a „demográfiai földprogramra” szánt földek zömét a magukévá tették. Kajászon pl. a 470 hektár állami földet mind ők szereztek meg, „Azt mondták a helybéliek, hogyha a felét itt hagyták volna nekik, nem is szólnának. A nép már szinte »megszokta«, hogy a felét elrabolják tőle, de hogy mindent visznek? Ez szerintem a saját jól felfogott érdekük szempontjából is ostobaság. [...] a hitelét veszteti el a kormány, azt a hihetetlen bizalmi tőkét, amit megszerzett a választáson. [...] Az embereknek elégük volt az előző időszakok rablóbandáiból.” Ángyán képviselő fenti szavait alátámasztja Somodi István, aki 2012-ben, a „Szárszó Budapesten” tanácskozáson „A magyar mezőgazdaság helyzete és jövője” című előadásában Teleki Pál módszerével készült térképekkel illusztrálva vázolta a jelenlegi állapotokat. Előljáróban megállapítja: „a nemzeti vagyonból tulajdonképpen csak a föld maradt”. Ezután sorra veszi, hogy ezzel a kincsünkkel milyen felelőtlenül bánunk, mennyit, hány megyéni területet tékoztunk el belőle az elmúlt évtizedekben. A Százak Tanácsa tiltakozását alátámasztotta háttorzongató tényadataival. Megállapításait nem ismétlem, de szeretném, ha a hat térképpel illusztrált, nyolc oldalnyi előadása szövegét (in Szárszó Budapesten, 2012. február 26. *Mi a helyzet és mi a lehetőség*, 27–40. Püski) minden országgyűlési képviselő elolvasná, mielőtt a földtörvényről szavazna. Mert, ha nem vigyázunk, az végzetes következményekkel járhat. Akkor már hiába lesz bűnbakkereső egymásra mutogatás, sárdobáló vádaskodás parlamenten belül és azon túl, mert végül nemcsak a hitelüket vesztett politikusoktól, hanem az egész politikai rendszertől fordul el a nép. A XX. század nagy traumáihoz hasonlóan, ha fejét veszteti, utána jöhet már a nyakára új Károlyi Mihály, Kun Béla, Trianon, Rákosi, sőt a tagországok beolvasztására készülő EU-lobbi is.

FÉLTEM A MAGYAR FALUT...

Az egy éve szervezett impozáns első Békemenetben a Nemzeti Fórum fél száz fős Népdalkörével végigénekelte a Hősök terétől a Parlamentig tartó utat. Kodály országában ily módon tiltakoztunk – a magyarellenes külföldi média segédletével zajló – nemzetün-

ket veszélyeztető folyamat ellen, azt remélve, hogy kormányfőnkkel az élen megtaláljuk a kiutat. Vajon keressük-e még? A földügyben zajló belviszályokat hallván, látván, hasonló érzéseim támadtak, mint 1998 végén, amikor a Magyarok Világszövetsége debreceni ülésén, ötévi eredményes főtitkári szolgálat után, egyes régi barátaim, vezetőtársaim szövetkeztek ellenfeleimmel, hogy leváltsanak. Sikerült nekik. Igaz, hogy győzelmükre végül az MVSZ is ráment. Az Ángyán József elleni hajsza kísért... „Vérszagra gyűl az éji had” című márciusi vitairatában Nagy Bálint professzor közérthető és közérdekű tájékoztatással egybeszótt kemény hangú választ adott a *Népszabadság* Ángyán József elleni otromba támadására. Ebben leleplezte a családi gazdasági modell kufárlelkű támadóinak faluromboló, földeket kisajátító törekvéseit. Szerinte a nagy konc megszerzéséért az agrároligarchia és a plutokrácia képviselői szinte mindenre képesek pártokon belül és azon túl is. 2012 őszén, a *Népszabadság* után, már a *Magyar Hírlapban* Bayer Zsolt támadta cikkében Ángyánt. Félttem a magyar falut!

KARÁCSONYI KÖNYVEK ÉS A FALUKUTATÓS EMLÉKEK

Karácsonyra több olyan könyvet kaptam, amelyek régi emlékeket idéznek föl bennem a nagyüzem-kisüzem, az „alacsonyabb rendű” szövetkezeti meg a preferált állami (gazdasági) tulajdonról, a szakszövetkezetek, háztáji gazdaságok szerepéről, a tsz melléküzemágakról s a falvak jövőjéről zajló áldatlan vitákból. Egyik ajándékom Erdei Ferenc *Politikai életrajza*, amelyet nagy gondossággal, sok dokumentum közlésével Huszár Tibor készített el (Corvina, 2012, 501). A másik Szabó István életútja *Nádudvartól Nádudvarig* című könyve, amelyet a jeles történész, Romsics Ignác szerkesztésében adtak ki. (Osiris Kiadó, 2014). Mindkettőt némi elfogultsággal forgatom és olvasom. Szellemi tájékozódásomat és Falukutató Csoportomat Erdei Ferenc is segítette, s az ő pártfogásával kezdtem pályámat kutatásszervezőként a Magyar Tudományos Akadémián. Onnan kerültem át a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsába, a TOT-ba, ahol 1973–74-ben kulturális tanácsosként dolgoztam Szabó István elnök mellett.

Erdeit a népiek olyan nagy tudású, sokoldalú politikusának ismertem meg, akinek szakmai-közírói munkássága, valóságismerete és a magyarságért, a magyar vidékért vállalt felelőssége vonzott. Ismerőseim közül Fekete Gyula, Márton János, Romány Pál, Gajdócsi István, Gyenes Antal, Pozsgay Imre, Sipos Gyula, Szabó István, Töltéssy Imre, Tőkés Ottó is a holdudvarába tartozott. Művei jó részét olvastam, írásait figyelemmel kísértem. A népi írókról készülő szakdolgozatom kapcsán, majd később is többször találkoztam, beszéltem vele hivatalában és Benczúr utcai lakásán. Sok jó tanácsot és segítséget kaptam, kaptunk tőle. Patronálta Kisfalu és Tanyakutató Csoportunkat. Amikor 1969-ben egy hetes tájékozdó terepmunkára készültünk Somogy megye kistalváiba, szakmai eligazítást adott a csoportnak. Meghívásomra – a Hazafias Népfőnt főtitkáraként – az Eötvös Kollégiumba is eljött, és kitűnő előadást tartott a zsúfolt nagyteremben, amit élénk kérdezz-felelek követett. Minden hozzászólótól tudakolta, hogy merről jött, és válasza után közölte, amit az adott faluról, településről tudott. Ezzel lenyűgözött bennünket. Amikor a téli terepjárás után meghallgatta az Acta Iuvenumban (1970/1, 181–281) megjelent beszámolóinkat, intézkedett. 1970 nyarán már a Hazafias Népfőnt támogatásával hatvanan mehettünk a háromhetes önfenntartó – a helybeliek-

kel közösen végzett fizikai munkával egybekötött – falukutatásunkra, amelyről később a *Valóság* (1971/10) közölt összeállítást. A Falukutató Csoport 1971. május 23-án az Egyetemi Színpadon Veres Péter emlékműsort rendezett. Ezt Erdei Ferenc bevezetőjével akartunk megtartani. Betegágyn kértem föl. „Nem tudom vállalni, de ha jobban leszek, elmegyek. Szerettem Pétert”, mondta. Czine Mihályt tartotta meg az est bevezető előadását, később én is beszéltem. Palotai Erzs, Utassy József szavaltak, Halmos-Sebőkék meg az ecsédi népdalkör asszonyai énekeltek e megható, szép esten már Erdeiről is megemlékeztem, mert 1971. május 11-én ő is meghalt. Makón, a hatalmas gyászoló gyülekezetben ott voltunk, s a Falukutató Csoport képviselőjében búcsúztunk tőle a sírnál. A *Magyar Tudomány* ősszel közölte recenziómat (1971/9) utolsó, *Város és vidéke* című könyvéről.

2008. április 23-án a Mátyus Alizzal (Erdei Ferenc-díjas!) közös *Eötvös kollégisták voltak* című sorozatunk 10. rendezvényén a hajdani Falukutató Csoport tagjaival beszélgettünk. Közel negyven éve nem találkoztunk így együtt. Ott, a személyes vallomásokból tudtam meg, hogy mennyi életre szóló élményt, tapasztalatot szereztek a csurgói járás falvaiban szorgoskodó társaim. Többek sorsára, életpályájára kihatott e közös szakmai-közéleti tevékenység, amit akkoriban még „narodnyik, nacionalista” pótselekvésnek minősített az MSZMP és a KISZ egyetemi, budapesti és központi vezetősége. Nem véletlen, hogy 38 év múltán a hajdani Falukutató Csoport tagjainak több mint a fele részt vett e hétköznapi esti találkozón (ld. SZIN, Közösségi Művelődés, 2008. június, 99–123).

ERDEI FERENC TÉESZ DEMOKRÁCIÁJA, MEGROVÁSA ÉS VEZEKLÉSE

Erdei Ferenc szakmai-szövetkezetpolitikai munkásságának kiemelkedő eseménye az 1967 áprilisában az Országházban tartott Termelőség-szövetkezetek Első Országos Kongresszusa. Ezen a fontos és impozáns rendezvényen 3181 termelőség-szövetkezet, 23 halászati szövetkezet, 239 termelőség-szövetkezeti csoport és 81 szakszövetkezet képviselőjében összesen 520 küldött vett részt, akiket a szövetkezeti közgyűléseken szabályszerűen választottak meg. Ez akkoriban elég szokatlan volt. A háromnapos kongresszust befejező záróbeszédében Erdei Ferenc a következőképp kezdte: „Ilyen teljességben, ilyen egységben és szervezeten s ilyen szinten még soha nem jelent meg parasztságunk a történelem színpadán. Társadalmunk más részei, a munkásosztály, az értelmiség és a többi rétegek előtt sem rajzolódott még ki soha ilyen tisztán parasztságunk arculata: hagyományainak elpusztulása és megújulása, elpusztíthatatlan alkotóereje s a modern fejlődésben, a szocialista építésben való helytállása. A parasztság száma és aránya csökken egész népességünkben, a mezőgazdaság aránya is az egész népgazdaságban, de valami ma sem kisebb jelentőségű, mint akkor volt, amikor még fejletlenebb agrárország voltunk: a mezőgazdaság pótolhatatlan szerepe a gazdasági fejlődésben s a mezőgazdaságban dolgozók szorgalma és a korrallal haladó szaktudása...” Veres Péter legendás szónoki beszédeihez hasonló sikerű zárszavát, a szövetkezeti ügy szolgálatát a küldöttek felállva, hosszan tartó tapssal köszönték meg.

Ez a kongresszus hagyta jóvá többek között a Termelőség-szövetkezetek Országos Tanácsának (TOT) alapító dokumentumait, és demokratikusan, titkos szavazással megválasztotta a Tanács 101 tagját, akik közül százan a tsz-ek tagjai és tisztségviselői közül ke-

rültek ki, s egyedül őt (akadémikus, a Hazafias Népfrent főtitkára) választották maguk közé a TOT tagjának. Élete legnagyobb elismerésének tartotta ezt a kitüntető gesztust (Erdei F.: *Emberül élni*. 1974, Gondolat, 671., id. 659–660).

Karácsonyi könyveim közül *A magyar népi mozgalom története, 1920–1990* című könyvre (2012, Jaffa Kiadó, 282), az Eötvös Collegiumban tartott könyvbemutatón figyelttem föl. Megragadott az ifjú szerző, Papp István alapos tájékozottsága, aki máig szólóan, értő alapossággal dolgozta föl e témát. Ő írja, hogy amikor 1956. október végén Nagy Imre a Nemzeti Parasztpártból Erdei Ferencet hívta be kormányába – s Veres Péter vezetésével az NPP szervezeti életének felújítása is elkezdődött, majd Szabó Pál főszerkesztő neve alatt újból megjelent a *Szabad Szó* –, botrány tört ki. A parasztpárti tagság és a népi írók többsége nagy felháborodással és viszolygással fogadta, hogy a NPP elsorvasztásához asszisztálók kerüljenek ismét a párt élére. Az 1956. október 31-én – a Mezőgazdasági Múzeum előtti téren, mintegy háromszáz fő részvételével – tartott újjáalakuló gyűlésen a „résztvevők egyértelmű elhatárolódást kívántak az előző évek kompromittálódott vezetőitől, így nem csupán a párt nevét változtatták Petőfi Pártra, hanem a *Szabad Szó* címét is *Új Magyarország*ra cserélték. Kemény kritikában részesült Darvas József, Erdei Ferenc, Szabó Pál, Nánási László, sőt Veres Péter is. Ez utóbbi szinte elképzelhetetlennek tűnt egy parasztpárti gyűlésen. Verest végül Illyés Gyula védte meg, de politikai súlya így is elenyészett...” (P. I. 227).

Erről nekem soha senki nem beszélt, de arról sem, amit csak az ezredfordulón olvastam a megszállók rettegett KGB-jének korabeli 45 pontos utasításában. Ennek az eddig titkolt, ismeretlen dokumentumnak csak három pontját idézem: „5. Meg kell gyorsítani az összes párt egy szervezetbe történő egyesítését, ügyelve arra, hogy ott minden kulcsszerep olyan embereknek jusson, akik a különleges osztályunk szolgálatában állnak. 12. Nyomást kell gyakorolni a bennszülött hivatalokra, hogy azon személyek, akik földet, parcellát, telket szereznek, ne arról kapjanak papírt, hogy tulajdonosok, hanem csak arról, hogy azt kiutalták. 13. A paraszti magángazdálkodással szemben olyan politikát kell folytatni, hogy a magángazdálkodás ráfizetéses legyen, esetleg minimális haszonnal járhasson. Ezután pedig el kell kezdeni vidéken a kollektivizálást. Amennyiben nagyobb ellenállás keletkezik, csökkenteni kell a termelőeszközök kiosztását, növelni a beszolgáltatási kötelezettségek kvótáit. Ha mindez nem vezetne eredményre, meg kell szervezni, hogy a mezőgazdaság ne tudja fedezni az ország élelmeszerellátását, a hiányzó mennyiséget behozatallal kelljen pótolni [...] 19. Azon bennszülöttek tevékenységéhez, akik párt-, állami és gazdasági funkciókat viselnek, olyan feltételeket kell kialakítani, hogy azok alkalmazottaik szemében kompromittálják őket, és lehetetlenné tegyék visszatérésüket eredeti környezetükbe” (Szőj R: *Hogyan kell bántani a „bennszülöttekkel”*... Bp., 2000, 28).

Amikor először a Szovjetunióban jártam, döbbenet bámultam a lepusztult, sivár, gazdátlan falvakat, a szegény, alázatos embereket; a lerongyolódott, piszkos középületeket és házakat, a funkciójuktól fosztott, omladozó templomok sorát. Következő két utamról még reménytelenebb faluképek maradtak bennem. Kiáltó volt a különbség az épülő városok és a pusztuló falvak között. Belefájdult a szívem, amikor arra gondoltam, hogyha nem vigyázunk, akkor ez a gyalázat bennünket is elérhet...

A fentiek tükrében érdemes követni, végiggondolni Erdei Ferenc és Veres Péter munkásságát a forradalom után, amikor megtépázott becsületüket, hitelüket igyekeztek hely-

reállítani szolgálatukkal, s a magyar vidéket és népét erősíteni „Hollóidó”-ben, a szovjet-kommunista önkényuralom alatt.

A MAGYAR SZÖVETKEZETEK ÉS SZABÓ ISTVÁN TOT ELNÖK SZOLGÁLATÁBAN

A TOT elnökévé Szabó Istvánt, a Nádudvari Vörös Csillag Tsz elnökét választották, akinek 1973–74-ben munkatársa lettem. Olyan tehetség volt ő a korabeli agrárpolitikában, akit halhatlan ambíció, praktikus tanulási, gazdálkodási és jó szónoki készség jellemezett. Vezetői erélye, kitűnő helyzetfelismerő képességgel és emberismerettel párosult. A Vörös Csillag téveszben és a TOTban is jól képzett, ambiciózus, fiatal munkatársakkal vette magát körül. Friss valóságismerete, tartása volt, ami ritka erénynek számított a Kádár-korszak vezető káderei körében. Amikor sikerült megnyernem arra, hogy kössünk megállapodást az Írószövetséggel, s Nádudvaron tartsunk egy olyan Költészet Napját, amelyet Pesten sohasem tudnának ráállt. 1974. április 11-én a magyar írók színe-java Nádudvaron ünnepelt, amelyről az *Élet és Irodalom*ban Mezei András lelkes tudósítást közölt. A következő években jó néhány író, költő kapott TOT-ösztöndíjat, az Olvasó Népert Mozgalom is támogatásban részesült, de a TOT által alapítandó Veres Péter-díjat a Pártközpont nem engedélyezte. 1973. augusztus 23–25-én a TOT képviselőjében részt vettem a pécsi Országos Szociológiai Konferencián. „A falu társadalmi és gazdasági szerkezetének változásai” témakörben tartott tanácskozás utolsó napján az Országos Tervhivatal településhálózat-fejlesztési tervét mutatták be, amely botrányba fulladt. Gyenes Antallal, Szelényi Ivánnal, Konrád Györggyel, Andrásfalvy Bertalannal együtt én is több ízben föl szólaltam, és tiltakoztam a Terv ellen, mivel annak nyilvánvaló szándéka volt a funkció nélküli kategóriába sorolt aprófalvak fölszámolása, a falvak elsorvasztása. Ekkorra már az ortodox moszkoviták nagyipari lobbija elérte, hogy az új gazdasági reform prominens képviselőit, Nyers Rezsőt és Fehér Lajost leváltsák, a Pártközpont vezetéséből kivonják. Hangos kampányt kezdtek a termelőszövetkezetek és a háztáji gazdaságok ellen is. A melléküzemágakat, „a szocializmus vadhajtsáit” pedig fölszámolták. Ennek az akciónak része volt a falvak maradék önállóságát veszélyeztető, központilag vezérelt településhálózat-fejlesztési terv és annak végrehajtása. Ez a téveszek összevonását eröltető, autonómiájuk megtörését célzó intézkedések sorát tartalmazta, amelyet az OT, a MÉM és a BM presszionált. Minden ellenállást igyekeztek megtörni és megtorolni. A pécsi vitát követően Andrásfalvyt kirúgták a Dunántúli Tudományos Intézetből, Konrádot és Szelényit az ország elhagyására készítették és a vita többi résztvevőjét is keményen megbüntették. Igazi kiállítás volt a KB-tag Szabó István részéről, amikor megvédett a parasztpárti nacionalizmus és a faluszövetség vádjával támadó pártközpontos káderek bosszújától, a politikai boszorkányüldözéstől. Amikor 1988 nyarán a Hősök terén százezer nyien tiltakoztunk a romániai falurombolás ellen, eszembe jutott, hogy vajon most – 15 év múltán – a mi hajdani falurombolós üldözőink merre vannak?

CSERHÁTI PÁL ÉS ALKOTÁSA IGAZI HUNGARICUM VOLT

A TOT-ból 1975-ben átkerültem a Tudománypolitikai Bizottság titkárságára. Vekerci László ösztönzésére ekkor írtam meg – nemzetközi kitekintéssel körítve – védőbeszéde-

met a falvokról meg a több lábon álló (termelőszövetkezetek és tagjaik háztáji gazdaságai, állami gazdaságok, szakszövetkezetek, egyéni parasztok) magyar mezőgazdaságról. A népszerű „Gyorsuló idő” sorozatban megjelent „Ébe kenyérnek...” (1976) című zsebkönyvem sikere után pályáztam meg egy három hónapos dániai szakmai tanulmányutat, ahol a dán agráriumot és a szövetkezeteket vizsgáltam. Akkor még a hazai állatállomány közel annyi volt, mint a dánoké. Ma már a fele sincs annak. Az utolsó hónapban – egy dán parasztgazdaságban végzett gyakorlati munkám és összehasonlító elemzésem készítése során – olyan szakadékot, behozhatatlannak tűnő hátrányt éreztem, ami megrendített. A köznapi életben pedig oly szeretetlen ridegséget tapasztaltam, amely sokkoló hatással volt rám. Meghasonlottan jöttem haza, majd munkahelyet váltottam. Egy ideig nem foglalkoztam az agrárszférával. Egyszer összefutottam Cserháti Pállal, a Hernádi Március 15-e téesz kitűnő elnökével, akit a TOT-ból ismertem. Meghívott vidéki birodalmába. Amit ott akkor láttam, lenyűgözött, és gyógyító hatással volt rám. Közel lakunk Budán, találkoztunk, beszélgettünk, barátkoztunk.

Múltunk, családi hátterünk eltért egymástól, de életutunk, világszemléletünk, ízlésünk számos rokon vonást mutatott. Pali a földim. 1936-ban Mohácson született jeles agrárfamília leszármazottjaként. Édesapja a haltenyésztés gyakorló tudósa, nagyapja pedig a magyaróvári akadémia híres professzora, Cserháti Sándor volt.

Ő nagy művészi tehetséggel festőművész szeretett volna lenni, de útját mégis az agrárvilág felé terelték. Bátyja, Sándor neves teológus lett. Családjá hithű, gyakorló evangélikus maradt a vallásüldözés idején is. Az 1956-os forradalom idején Pali jelentős szerepet vállalt a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen és a MEFESZ-ben. A forradalom utáni bosszúhadjárat őt is elérte. Erről keveset beszélt, de megtudtam, hogy sokak közbenjárására végül csak az egyetemről zárták ki. Két évi fizikai munka után tanulmányait a levelező tagozaton folytathatta. Rendkívül művelt, nagy szaktudású, szolidáris, ötletdús ember volt. Halk szavú, de határozott. 1966-ban államilag támogatott szakemberként került az áldatlan állapotban vergődő Hernádra, ahol munkájával megnyerte az emberek javát – s velük összefogva, a korrupt vezetőket leváltva –, a közös gazdaságot talpra állította. 1968-ban a Hernádi Március 15. Mgtsz elnökévé választották, ahol 12 év alatt csodát művelt. Felismerve a gyenge termőhelyű terület rossz adottságait, kísérletezve kereste a jó megoldást, majd a tsz vezetőségét rávette, hogy sertés és baromfi tenyésztéséhez fogjanak. Kiváló fiatal szakembereket hívott Hernádra, s a téesztagok vállalkozó kedvére és szorgalmára építve kialakították a háztáji termelés teljes integrációját, amely úttörő jellegű, rendkívül eredményes tevékenység volt hazánk mezőgazdaságában. Burgert Róbert Bábólnája mellett a Cserháti Pál szervezte háztáji-téesz HUNNIA-HIBRID valóságos intézménynek számított a magyar baromfigazdaság korszerűsítésében és világszínvonalúvá tételében. Kiemelkedő szaktudása, teljesítménye elismeréseként – a mezőgazdaságban dolgozók közül – elsőként kapta meg az Eötvös-díjat (Keresztényi–Cserháti: Hernádi hétköznapiak, 1981. MÉM, 160).

Egyre gyakrabban tartottam vele Hernádra, mintaszerűnek találtam azt a magyar települési és termelési-közösségi modellt, amelyet ő ott társaival, s fiatal vezető garnitúrájával kialakított. Úgy véltem, példájukat hírelni kell, ezért „Termelési kultúra – alkotó közösség” címmel, a *Valóságban* (1980/2) közösen jegyzett írásban mutattuk be „alkotását”. Ő volt a jelöltem a miniszteri posztra, ha pártoskodó társaim hallgattak volna rám. 1990-ben ebben nem volt szavam. Nagyon fájlam, hogy hernádi alkotását, a magyar

agrárium büszkeségét, a rendszerváltás agrárpolitikája tönkretette, s őt 2000-ben egy kutyá- és macskatáp gyártó cég tulajdonosaként, nem a honi mezőgazdaság vezetőjeként temették el.

Szabó István a főnököm, Cserhádi Pál a barátom volt. A rendszerváltás áldozata. Nagy elődjeihez méltó munkát végzett a magyar agráriumban. Nekem hiányzik! Ha élne, őt kérdezném meg agrárgazdaságunk most vitatott stratégiájáról meg a föld-vitáról, amelyben én nem vagyok elég tájékozott.

NÁDUDVAR AZ IDŐ SODRÁBAN

Ezt szeretném érzékeltetni, azzal is, hogy – a Romsics Ignác szerkesztette Szabó István portréhoz fűzött kommentárom ellenpontjaként – közlöm a B. Révész László filmes kollégistársamhoz írott tavalyi levelemet. Ő másfajta képet alkotott, mint a Szabó–Romsics-könyv, amikor Nádudvarról és a Vörös Csillag Tsz-ről húsz éven át készített dokumentumfilmjét összeállította. Íme:

B. Révész László filmrendező részére

Kedves Laci!

Tegnap éjjel megnéztem a DUNA TV-n, Az idő sodrában, Nádudvari Krónika. 1988–2008 című dokumentumfilm-összeállításodat.

Lenyűgözött ez az eleven, életteli áttekintés, amely a honi agrártársadalom, a magyar vidék elmúlt negyedszázadának, gondjainak és lehetőségeinek valamiféle láttelepe. Amint tudod, eredetileg gazdasáznak készültem, s a TOT bősorkorszakában pár évig Szabó István TOT-elnök mellett dolgoztam. Így olykor Nádudvaron is megfordultam. (Az egyik emlékezetes akciónk volt, amikor az 1974. évi Költészet Napját a legjelesebb írók és költők részvételével ott tartottuk, s ráadásul még az Írószövetséggel együttműködési megállapodást is kötöttünk.) Filmed jó pár ismerős arcot fölillantott a múltból. Hajdani főnököm, a honi szövetségi mozgalom zászlóshajó kapitánya, megnyilatkozásában hű maradt önmagához... A nemrég elhunyt Nádudvari Nagy János parasztköltő prófétáló üzenete azonban szíven ütött, de még inkább a másik két Nagy, az ötvenes éveiben, ill. 47 éves korában, a körülmények őrlő szorításába belepusztult vendéglős István meg a traktoros Lajos sorsa. Ők igazi példaképei lehetnek volna a vállalkozásra törekvő új nemzedékeknek. A jubászatba, még inkább az üzleti csíziókba belerokkant Szónyi Miklós vagy a testvértársulásból szétváló nagygazda Kerékgyártóék robotos életvitele nem volt elég vonzó gyermekeknek. Fölmérhetetlen károkat említ az EU kényszeres rendeletei kapcsán Kovács Lajos, a hajdani Vörös Csillag Tsz-ből megmaradt utódszövetkezet, a NAGISz vezetője, amiről eddig én nem hallottam. Pedig nyilvánvalóan az EU az, amely a bíres nádudvari baromfiágazatot, a sertésenyésztést és a szarvasmarhatartást is a padlóra küldte. Azt hiszem, beszélgető partnerednek, Jubász Palinak csak részben van igaza abban, amit a magyar mezőgazdák lassult reakcióiról mondott. Én azokkal értettem egyet, akik a bajt abban látják, hogy a mi kormányaink inkább az EU örült előírásainak, mint a magyar agrártársadalom érdekeinek igyekeznek megfelelni, eleget tenni. Azt azonban megdöbbentő volt hallani Jubász Palitól, hogy a rendkívül nagy beruházással létesített, korszerű Kabai Cukorgyárat (sajnos nem csak azt) tu-

lajdonképpen az EU anyagi ösztönzésével a tulajdonos-gazdák, a termelők tették tönkre, mert eladták részvényeiket. A pillanatnyi haszonért jövőjüktől, felvevő piacuktól fosztották meg magukat.

Elbangzott az is, hogy a rendszerváltás óta egyetlen kormánynak sem volt igazi agrár- és vidékpolitikája. Így igaz. Ezt filmed a 2005. februári nagy parlamenti gazdatüntetéssel jelezte! Jó a film végén a zárshó: „Mevagyunk, küszködünk, nem hagyjuk abba!”

Ez a dokumentumfilmed is megerősített abban, amit a Lakiteleki Kistérségi és Kisközösségi TV-k Filmfesztiválján zsűritagként évek óta tapasztalok, hogy a magyar valóság ábrázolása, különösen a magyar vidék sorsának, küzdelmeinek bemutatása immár inkább a dokumentumfilm-alkotásokban érhető tetten, mint az irodalomban. Ott a „Magyarország fölfedezése” sorozat elhalása óta csak nyomokban található. A játékfilm sem tudta úgy követni, mint a maga idejében pl. a Tízezer nap, a Ne sápadj, a Koportos és a többi hasonló szociografikus elemeket is tartalmazó film.

A Pogányról szóló kiváló TV-filmsorozatod, ez a Nádudvari krónikád és Sára Sándor Bábolnát és Burgertet egyaránt bemutató kitűnő filmje mellett Gulyásék, Vitézy, Dárday, Péterffy, Jeleniczki és mások hasonló alkotásai e korszak meghatározó dokumentumai.

Nagyon jó lenne, ha az agrártársadalom és a magyar vidék jövőjével foglalkozó szervezetek és vezetők fölfigyelnének munkásságotokra, s jobban támogatnák ezeket a közgondolkodásunkat és tájékozódásunkat is erősítő alkotói törekvéseket.

Köszönöm, hogy fölhívtad rá a figyelmemet. Szívből gratulálok, és további jó munkát, sikeres folytatását kívánom értékőrző-értékteremtő filmsorozatodnak.

Budapest, 2011. július 21. A régi barátsággal üdvözöllek: Bakos Pista

KITEKINTÉS A HATÁRAINKON TÚL ÉLŐ MAGYAR FALVAK NÉPÉRE

2012 nyarán megjelent B. Révész László–Hanák Gábor–Római Róbert: *Pogány. Egy magyar falu évtizedei. 1970–2012* (Éghajlat Könyvkiadó, 2012, 327) című dokumentumfilm könyvváltozata, amely az „Egy emberöltő tanulsága – 12 órában” című recenziómmal (HITEL, 2003/7) zárul. Ezt a *Hiteles* írást válogatta be Dávid Gyula és Veress Zoltán az Erdélyi Könyv Egylet „Határtalan hazában” sorozata *Túlélő falvak. Gondok és tervek a Kárpát-medencében* című könyvébe (Stockholm, 2005, 316). Az összeállítás a történelmi haza (Erdély, Délvidék, Felvidék, Kárpátalja, Anyaország) húsz szerzőjének írásaival tudósít a különböző államok fennhatósága alatt levő magyar falvak sorsáról, helyzetéről, túlélési esélyeiről. A könyv bevezetőjében Veress Zoltán, a szerkesztő így ír erről: „A kommunizmus még mint legerősebb ellenségével szállt szembe a falu lakosságával, a parasztsággal, s csak azért kínált fel szövetséget neki, mert tudta, hogy nem írhatja ki, mint a polgárságot, egyrészt mert nem bír vele, másrészt meg akkor maga is éhenhalna; ezért úgy kellett tennie, mintha barátjává fogadná, hogy leszegényíthesse, lezüllesztesse és felszámolhassa, osztályként, közösségként letörölhesse a tábláról, élelmszertermelő feladatát átadva gépesített agrárüzemekben munkálkodó proletároknak. [...] A történelem igazi nagy pusztulásai nem a csatamezőkön következnek be, hanem az emberi lelkekben – és azt a rombolást, amit a kommunizmus vitt véghez az Elbától a Csendes-óceánig másfél kontinens falusi lakossága hagyományos öntudatában, erkölcsében és konkrét életfeltételeiben, csak több nemzedék elszántságával és fáradozásával lehetne meg nem történté tenni. [...]”

Igen, féltjük a magyar falut. Történelmünk átgondolása során világossá válik előttünk, hogy azok a fizikai és nem fizikai vérveszteségek, amelyek az Árpád-kor, az Anjou-kor, a Hunyadiak kora virágzó Magyarországtól és életerős magyar népétől elvezettek mai politikai, demográfiai, nyelvi és kulturális visszaszorultságunkhoz, többnyire mind a falu területén ért bennünket. [...] a százötven éves török uralom alatt falvaink százai váltak néptelenné, egész országrészekből pusztultunk ki – s nem hibáztathatunk senkit, hogy a török iga lerázása után ebbe az ürességbe más népelemek tódultak. [...] ostobaság tagadni; ha kényelmetlen is beszélni róla, esetünkben fontos nemzeti vonatkozása is van a falu problematikájának. [...] Egy sokfelé szakított, háborúktól, egymást érő menekülési hullámoktól megtizedelt, természetes fejlődésében megakasztott, összlétszámában fogyó, önérzetében folyamatosan megtaposott nemzet veszélyeztetettségét kérdés tárgyává tenni, egyszerű ostobaság: az ezt jelző felszisszenéseit megmosolyogni: cinizmus vagy tudatos rosszakarat. [...] Nem lehetünk közömbösek, amikor azt tapasztaljuk, hogy a „há-táron túli”-nak mondott területek városaiban már [...] az áthasonító, beolvasztó erő működik. Meg egy másik [...] közömbösítő erő, amely a multikulturalitás fölényes, felületes, tetszetős retorikájával utasítja lomtárba sok évszázados hagyományos kultúrák értékeit. [...] A falu átalakulását, bármilyen nehéz és fájdalmas újjászületését, [...] fennmaradását, egyszóval túlélését megszámlálhatatlan szál köti össze a nemzet túlélésével...” Sütő András *Anyám könnyű álmat ígér* című lírai jellegű szociográfiája diákkorom főlemelő olvasmánya volt. Azt üzenté, hogy a magyar sorskérdések hasonlóak a mezőségi Pusztakamaráson, a somogyi Hetesen s mindenütt, ahol az ember ügyel a lélek szavára, megőrzi faluja világát, megéri anyja szerető óhaját, anyanyelvét. Ezzel a Kárpát-medence magyarságának és falvainak túlélési esélyeiről szóló idézettel, illetve utalással fejezem be írásomat, megemlékezve és emlékeztetve arra a jelenségre, amit egyik nap a hajdani Duna tévében láttam és hallottam. Aznap a déli harangszó egy távoli falu templomából szólt hozzánk és az Úrhoz. Másnap a Kárpát-medence másik sarkából, egy másik falu, másik egyháza templomában harangoztak, aztán megint máshol. Nagyon szerettem nézni ezeket az ismerős-ismeretlen magyar településeket, templomaikat, hallgatni harangjaikat. Igyekeztem minél gyakrabban látni és hallani őket, hogy tudjam, az Alföld, a Felföld, a Dunántúl, Erdély, Kárpátalja és a Délvidék melyik településének, milyen (katolikus, református, unitárius, evangélikus...) templomából kapjuk ma az üzenetet: *Élünk, s kérünk, figyelj ránk!* Fájdalommal tapasztaltam, hogy ezt a hangot csakúgy, mint a Kossuth Rádióból az „Éljen a magyar szabadság, éljen a haza” szignót számúzték. Azt sem feledem, ahogyan megfosztották a Kárpát-medence magyar népének zömét Nagy Gáspár Magyar Katolikus Rádiójának adásaitól... Márton Áron Erdély püspöke 1946. október 27-ei beszédében így szólt: „A tömeg nem azonos a néppel. A nép saját erejéből él és cselekszik, a tömeget kívülről mozgatják. [...] A nép, mely méltó e névre, maga határozza meg magatartását, a tömeg oda mozdul, ahová ösztöne vagy ügyes emberek hajtják.” Az értelmiség felelőssége is, hogy népünk ne váljék tömeggé. ◀

BAKOS ISTVÁN (1943) művelődéskutató, közíró. 1980-tól vesz részt a Bethlen Gábor Alapítvány munkájában. Az induló *Hitel* egyik szerkesztője, a Magyarok Világszövetségének 1994–99 között főtítkára.